

Kritická racionalita / Nesmysl a LOGOS

O klasickém evropském (kontinentálním) racionalismu (tj. především kartesianismu) lze říci, že nebyl dosti kritický, navzdory tomu, že mimořádně spoléhal na rozum. Rozum je ostatně často mylně chápán jako přehnaně kritický a meze rozumu bývají zdůrazňovány především proto, aby bylo otupeno kritické ostří rozumu. To je však hrubý omyl. Rozum dokáže být neuvěřitelně naivní; o tom nás přesvědčují celé dějiny filosofie. Zvláště však je třeba pamatovat na to, že ani předfilosofické, tj. mytické myšlení není zcela nerozumné, tj. není naprosto vzdáleno vší rozumnosti. Mýtus má rozumný obsah, má svou rozumnou a rozumovou stránku. Mýtus není pouhým nesmyslem; Patočka upozornil na to, že mýtus je „smyslem nevyčerpatelný“. Vytýkám tomuto jeho výroku pouze jakousi problematickou jednostrannost, spočívající v zamlčení (a snad zapomenutí) oné druhé stránky mýtu, totiž jeho nerozumnosti a nerozumovosti. Mohli bychom také – inspirováni Patočkovým výrokem – rovněž říci, že mýtus je „nevyčerpatelný nesmyslem“. Tím se ovšem mýtus a mytické myšlení neliší zásadně ani bytostně od „LOGU“ a myšlení „logického“, tj. pojmového (nemyslím teď na formální logičnost). Také myšlení pojmové může být na mnoha místech prosáknuto nesmyslem a nerozumem. Skutečně zásadní rozdíl je v něčem jiném. Mýtus a mytické myšlení nedisponuje žádným prostředkem, žádnou „metodou“, dovolující s větší nebo menší bezpečností a jistotou odlišit smysl od nesmyslu, rozum od nerozumu, zatímco myšlení „logické“ (pojmové, tj. strukturované LOGEM v řeckém smyslu) to dokáže resp. už to půl třetího tisíciletí usilovně dělá, a nikoliv bez významných výsledků. Tato schopnost rozlišování smyslu od nesmyslu, správnosti od nesprávnosti, platnosti od neplatnosti, pravdivosti od mylnosti (či lživosti) byla do té doby v elementární, nerozvinuté podobě spjata jen s intuicí a jakýmsi tušením souvislostí, ale nemohla se stát metodou, nemohla si vypracovat celou řadu potřebných metod, jak to po vynálezu pojmů a pojmovosti dokázala nejen filosofie, ale také od ní se postupně oddělivší vědy.

(Písek, 960101-2.)